

Spoleczne (i nie tylko) uwarunkowania praktyk kartograficznych

Autorka książki: Jess Bier

Tytuł książki: *Mapping Israel, Mapping Palestine:
How Occupied Landscapes Shape Scientific Knowledge*

Wydawca: The MIT Press

Rok wydania: 2017

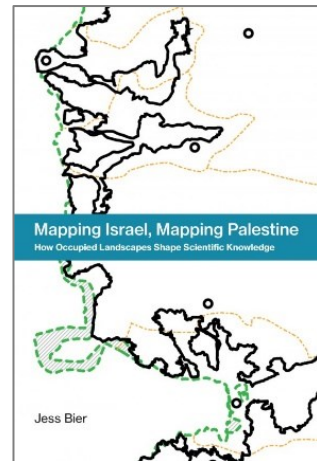
Liczba stron: 316

Sebastian Medoń

AGH w Krakowie

sebastian.medon@gmail.com

Przyjęto 22 kwietnia 2019; zaakceptowano 7 czerwca 2019;
opublikowano 13 sierpnia 2019.

Abstrakt

Artykuł recenzyjny dotyczy książki *Mapping Israel, Mapping Palestine: How Occupied Landscapes Shape Scientific Knowledge* autorstwa holenderskiej badaczki Jess Bier, która swoją działalność sytuuje w ramach społecznych studiów nad nauką i techniką (STS – *science and technology studies*). Praca ta stanowi rozbudowaną analizę praktyk kartograficznych, dokonywanych w cieniu konfliktów izraelsko-palestyńskich. Autorka łączy podejście STS (w tym szczególnie teorii aktora-sieci) z ujęciami krytycznymi (geografią krytyczną i studiami postkolonialnymi).

Słowa kluczowe: teoria aktora-sieci; socjologia wiedzy; socjologia nauki; studia nad nauką i techniką; geografia krytyczna; studia postkolonialne; mapy; konflikt izraelsko-palestyński.

1. Wprowadzenie

Recenzowana książka stanowi złożoną analizę praktyk kartograficznych w ramach geografii izraelskiej i palestyńskiej, dla których tłem jest toczący się pomiędzy dwoma narodami konflikt. Na pracę składają się trzy studia przypadku, które pozwalają spojrzeć na problem z różnych perspektyw, a przede wszystkim (co uważam za największą zaletę recenzowanej pracy) z punktu widzenia kartografów działających po obydwu stronach „zielonej linii”, rozdzielającej osiedla izraelskie od palestyńskich (por. Kohavi, Nowiak, 2017). W oparciu o badania własne Autorka podejmuje się wyjaśnienia, jaki wpływ na praktyki kartograficzne ma kontekst, w jakim funkcjonują podejmujący się ich naukowcy. Nie ogranicza się jednak do analizy kontekstu politycznego i kulturowego, lecz idzie krok dalej, przyglądając się także geograficznym oraz technologicznym uwarunkowaniom pracy kartografów.

W książce można wyróżnić trzy główne orientacje teoretyczno-metodologiczne, których twórcza synteza ukonstytuowała tło dla zrealizowanych badań oraz interpretacji ich wyników. Główny filar stanowią społeczne studia nad nauką i techniką (*Science and Technology Studies* – STS), do których Autorka wielokrotnie się odwołuje. Nurt ten koncentruje się na analizie funkcjonowania nauki, praktyk badawczych, a także powstającej w ich wyniku wiedzy (por. Afeltowicz, 2013, s. 73–75). Bier podejmuje się podobnego zadania w odniesieniu zarówno do izraelskiej, jak i palestyńskiej kartografii, z tym że kładzie nacisk także na nierówności społeczne dotyczące mieszkańców Autonomii Palestyńskiej, w tym kartografów. Stąd wynikają dwie pozostałe inspiracje: krytyczna geografia oraz studia postkolonialne.

Recenzja dotyczy książki *Mapping Israel, Mapping Palestine: How Occupied Landscapes Shape Scientific Knowledge* autorstwa holenderskiej badaczki Jess Bier, która swoją działalność sytuuje w ramach społecznych studiów nad nauką i techniką (STS – science and technology studies). Praca ta stanowi rozbudowaną analizę praktyk kartograficznych, dokonywanych w cieniu konfliktów izraelsko-palestyńskich. Autorka łączy podejście STS (w tym szczególnie teorii aktora-sieci) z ujęciami krytycznymi (geografią krytyczną i studiami postkolonialnymi).

2. *Mapping Israel, Mapping Palestine* – omówienie zawartości książki

Książka składa się z sześciu rozdziałów, a także podziękowań, w których Autorka odślania kulisy przeprowadzonych badań i związanych z nimi osobistych przeżyć.

Rozdział pierwszy stanowi wprowadzenie do problematyki zawartej w książce, z uwzględnieniem złożonego kontekstu politycznego w regionie. Autorka odwołuje się do pojęcia *traveling theory* Edwarda Saida, by przybliżyć genezę kartografii palestyńskiej i izraelskiej. Przedstawia biografie dwóch powojennych kartografów, Palestyńczyka Samiego Hadawiego oraz Izraelczyka Davida Amirana, których badania wiązały się z wielokrotnymi podróżami i tym samym uwikłane były w różne konteksty polityczne oraz społeczno-kulturowe. Saida interesuje, co dzieje się z teorią, gdy wraz z badaczem emigruje w inne

miejsce, w nowy kontekst (1983, s. 161). Bier stawia ponadto pytanie, jak przemieszczenie to wpływa na praktyczny wymiar pracy naukowej oraz jej materialne rezultaty, czyli w tym przypadku mapy.

Zwrócenie uwagi na kontekst stanowi w książce pomost między teorią Saïda a ujęciami w ramach społecznych studiów nad nauką i techniką (STS), do których nawiązuje szerzej w kolejnych rozdziałach. Jak pokazują między innymi Valérie November, Eduardo Camacho-Hübner i Bruno Latour, mapowanie nie polega na prostym odwzorowaniu terytorium, lecz jest procesem wieloetapowym. Między pierwszym uchwyceniem terenu (dziś w postaci zdjęcia lotniczego lub satelitarnego) a finalną postacią mapy dochodzi do szeregu przekształceń, w których udział biorą różnorodni aktorzy: między innymi kartografowie, geografowie, planiści, ale i reprezentujący instytucje urzędnicy (November, Camacho-Hübner, Latour, 2010, s. 107–112).

W rozdziale drugim Autorka wskazuje na rolę map w sprawowaniu kontroli nad terytorium, a także w jego fizycznym przekształcaniu, nawiązując przy tym do geografii krytycznej. W podejściu tym kładzie się szczególny nacisk na emancypacyjną funkcję dyscypliny poprzez promowanie zmiany społecznej, a także rozwijanie teorii krytycznej w ramach geografii (Painter, 2000, s. 126). Bier omawia kolonialne praktyki Brytyjczyków wykorzystujące kartografię, by następnie przyjrzeć się analogicznym działaniom odradzającego się państwa izraelskiego, a także ze strony Egiptu i Jordanii (zarządzających terytorium dzisiejszej Autonomii Palestyńskiej w latach 1948–1967). Następnie charakteryzuje współczesną kartografię cyfrową, która pozwala na tworzenie skomplikowanych map interaktywnych. Oprogramowanie GIS umożliwia kartografom nie tylko przedstawienie terenu, ale i przypisanie punktom na mapie określonych informacji na ich temat. Zdaniem Autorki zastosowanie metod cyfrowych nie znosi uwikłania map w krajobrazy; z jednej strony powstają one w określonych kontekstach geograficznych, z drugiej – jako narzędzie władzy pozwalają na ich radykalne przekształcenie.

Pod koniec rozdziału Bier porównuje dokonaną przez siebie syntezę ujęć w ramach geografii krytycznej i studiów postkolonialnych ze studiami nad nauką i techniką (STS). Zwraca szczególną uwagę na obowiązującą w STS zasadę symetrii i postuluje, by w zgodzie z nią odrzucić w badaniach niesymetryczne spojrzenie, przyznając jednocześnie stronie izraelskiej przewagę, wynikającą z dominacji militarno-politycznej. Autorka przygląda się więc kartografii zarówno izraelskiej, jak i (mniej znanej) palestyńskiej. Tropi przy tym różnorodne (w tym polityczne) uwarunkowania pracy naukowej, których przykłady znajduje po obydwu stronach konfliktu. W mojej opinii pozwoliło to Bier nie tylko uchwycić problem wieloaspektowo, ale i zachować stanowisko możliwie najbardziej bezstronne, co jest zadaniem niezwykle trudnym w przypadku konfliktu zbrojnego, w którym giną również cywile. Choć Autorka wyraża swoją krytyczną opinię na temat skutków trwającego konfliktu (w rozdziale 6), ocena ta jest odseparowana od bezstronnych moim zdaniem studiów przypadku, przedstawionych w rozdziałach 3–5.

Rozdział trzeci to pierwsze studium przypadku, które dotyczy map ludności Izraela w latach 1967–1995. Opowiada o zmaganiach izraelskiego *Central Bureau of Statistics* z obecnością Palestyńczyków na zarządzanych przez Izrael terytoriach. Jest to szczegółowa analiza praktyk kartograficznych w instytucji, w której ścierają się z sobą dwa czynniki: rygor naukowości oraz konieczność dostosowania map do praktycznych celów rządu izraelskiego. Autorka zwraca jednak uwagę nie tylko na polityczne uwarunkowania działań naukowców, ale także na zmiany, jakie niesło ze sobą pojawienie się kartografii cyfrowej. Na szczególną uwagę zasługują zamieszczone w rozdziale mapy, których dobór wydaje się trafnie ilustrować dokonywane przez kartografów translacje, czyli (mówiąc językiem teorii aktora-sieci) laboratoryjne przekształcenia badanej rzeczywistości (zob. Latour, 2010; Callon, 2014). Autorka omawia na ich podstawie działania naukowców, co pozwala uchwycić subtelne manipulacje, jakim poddawany jest przedmiot ich pracy.

Kolejne studium przypadku, przedstawione w rozdziale czwartym, przybliży funkcjonowanie kartografii Autonomii Palestyńskiej, która powstaje w połowie lat 90-tych XX wieku i od początku związana jest z wykorzystaniem technik cyfrowych. Autorka przygląda się wytwarzaniu map w latach 1995–2008, na które przypada okres tak zwanej drugiej intifady (2000–2004) – palestyńskiego buntu przeciwko władzom izraelskim (por. Ferenc, 2015). Bier pokazuje kolonialne ograniczenia, z jakimi muszą liczyć się palestyńscy kartografowie, których działania wpisują się w politykę mającą na celu utrzymanie palestyńskiej obecności w terenie.

Rozdział piąty to moim zdaniem najciekawsza część książki. Stanowi on analizę praktyk kartograficznych dotyczących Zachodniego Brzegu – miejsca wywołującego kontrowersje ze względu na izraelskie osadnictwo, którego legalność od początku budzi wątpliwości na arenie międzynarodowej (por. Jarząbek, 2007). Bier bada praktyki badaczy pracujących na spornym terytorium dla izraelskich i palestyńskich organizacji pozarządowych. Okazuje się, że w wyniku fizycznego, przestrzennego oddzielenia Izraelczyków oraz Palestyńczyków, które możliwe było między innymi dzięki kartografii, dzisiejsze badania po obydwu stronach są ograniczone przez geograficzny kontekst ich realizacji. Nie bez znaczenia pozostają także uwarunkowania polityczne, które ujawniają się w zestawieniu izraelskich i palestyńskich map przedstawiających to samo terytorium z różnych perspektyw.

Rozdział ostatni stanowi podsumowanie refleksji Autorki nad wytwarzaniem wiedzy geograficznej. Po pierwsze, Bier podkreśla konieczność, by w badaniach nad nauką i techniką uwzględniać także ich przestrzenny wymiar, co w mojej ocenie jest postulatem słusznym. Z książki wyłania się obraz technonauki nierozdzielnie sprzężonej z miejscem, w jakim powstaje i się rozwija. Należy mieć jednak świadomość, że jest to sprzężenie zwrotne: nie tylko kontekst miejsca konstytuuje technikę i naukę, ale i rezultaty prac inżynierów i naukowców mogą diametralnie przekształcać miejsce, w którym ich działalność się odbywa. Ujęcie to koresponduje z propozycjami twórców teorii aktora-sieci (ANT), do których Autorka wielokrotnie się odwołuje. Postulują oni, by patrzeć na rzeczywistość jako na sieć relacji zróżnicowanych elementów (także innych niż ludzie) i śledzić powiązania między nimi (por. Abriszewski, 2007, Bińczyk, 2013, Callon, 2014).

Po drugie, Autorka zwraca uwagę na wpływ nierówności ekonomicznych i politycznych, które także konstytuują wiedzę geograficzną na temat Izraela i Palestyny. Jej zdaniem kartografowie Autonomii Palestyńskiej nie tylko muszą zmagać się z ograniczeniami nieprzychylniej im strony izraelskiej, ale także są gorzej usytuowani w międzynarodowej hierarchii naukowej. Rezultaty ich badań mają więc mniejsze oddziaływanie w globalnym wymiarze geografii niż prace ich kolegów zza „zielonej linii”. Relacja nauki z polityką to jednak (ponownie) sprzężenie zwrotne. Z książki wyłania się obraz kartografii jako z jednej strony zależnej od decyzji o charakterze politycznym, z drugiej natomiast stanowiącej źródło cennej wiedzy o mapowanym terenie, bez której działania zaplanowane przez polityków nie byłyby możliwe lub ich skuteczność byłaby mocno ograniczona.

3. Ocena książki

W mojej opinii recenzowana książka stanowi rzetelną analizę izraelskich oraz palestyńskich praktyk kartograficznych. Na szczególną pochwałę zasługuje wysiłek Autorki włożony w pracę nad aż trzema studiami przypadku, które wspólnie pozwoliły na rozbudowany, wieloaspektowy ogląd podejmowanej problematyki. Bier analizuje praktyki kartograficzne w sposób niezwykle wnikliwy, przy czym wykazuje się szeroką wiedzą dotyczącą kartografii i oprogramowania GIS. Podejrzewam, że szeroki zakres kompetencji Autorki może wynikać również z jej zawodowego zaangażowania jako specjalistki w dziedzinie GIS, o którym wspomina w zamieszczonych w książce podziękowaniach. Mamy więc do czynienia z publikacją osoby dobrze zorientowanej w specyfice pracy kartograficznej, której wysiłek w połączeniu z przygotowaniem merytorycznym zaowocował rzetelną analizą problemu.

Praca w interesujący sposób łączy w sobie podejście charakterystyczne dla społecznych studiów nad nauką i techniką (STS) ze studiami postkolonialnymi i krytyczną geografiami, wrażliwą na kwestie nierówności społecznych (por. Painter, 2000). Wypracowane przez Autorkę ujęcie stanowi w mojej ocenie ciekawą propozycję dla badaczy zajmujących się wytwarzaniem wiedzy naukowej, które może znaleźć zastosowanie w analizach dotyczących innych gałęzi nauki, a także techniki.

Czytelnika może jednak rozczarować brak omówienia głównych założeń wspomnianych orientacji teoretyczno-metodologicznych. Bier w sposób wyczerpujący definiuje zaczerpnięte z nich określenia, jednakże są one w całości wbudowane w autorski wywód, podporządkowany celom książki. Moim zdaniem warto byłoby bardziej przybliżyć główne zagadnienia związane z STS, geografiami krytyczną oraz studiami postkolonialnymi. Zabieg ten mógłby pomóc Czytelnikowi lepiej zrozumieć proponowane przez Autorkę ujęcie.

Na koniec chciałbym się zatrzymać przy wykorzystanych w książce orientacjach teoretyczno-metodologicznych i kwestii ich popularności w Polsce. Jeśli chodzi o społeczne studia nad nauką i techniką, zwrócić należy uwagę na kontrast między realiami polskimi a państwami zachodnimi, jak Stany Zjednoczone, Niemcy czy Holandia, skąd pochodzi Autorka. Działają tam oddzielne jednostki naukowe zajmujące się *stricto* STS, a także

prowadzone są studia wyższe w zakresie *Science and Technology Studies*, czego nie można póki co doświadczyć nad Wisłą¹. Warto jednak podkreślić, że i w Polsce dynamicznie zmienia się status STS, między innymi za sprawą popularyzacji wywodzącej się z STS teorii aktora-sieci (por. m.in. Abriszewski, 2007; Bińczyk, 2010; Afeltowicz, 2012; Bińczyk, Derra, 2014). Znacznie mniej spopularyzowane w Polsce są natomiast koncepcje w ramach krytycznej orientacji w geografii społeczno-ekonomicznej. Podejście to nie zyskało popularności wśród polskich geografów, a w języku polskim zostały wydane tylko niektóre klasyczne dzieła z zakresu geografii krytycznej (por. Lisocka-Jaegermann, 2016). Teoria postkolonialna z kolei jest obecna w Polsce (por. Domańska, 2008), jednakże esej Edwarda Saïda, do którego nawiązuje Autorka i który stanowi rdzeń jej rozważań – *Traveling Theory* – nie doczekał się, jak do tej pory, tłumaczenia na język polski. W tym kontekście recenzowana książka stanowi bogaty rezerwuar ujęć teoretycznych mogących zainteresować polskiego Czytelnika. Z jednej strony książka zawiera koncepcje mało popularne w Polsce (z zakresu krytycznej geografii oraz studiów postkolonialnych), z drugiej natomiast stanowi ciekawą propozycję teoretyczną Autorki, łączącą podejście STS z teoriami o zabarwieniu krytycznym.

Bibliografia

- Abriszewski, K. (2007). Teoria aktora-sieci Bruno Latoura. *Teksty Drugie: Teoria literatury, krytyka, interpretacja*, 1(2), 113–126.
- Afeltowicz, Ł. (2012). *Modele, artefakty, kolektywy: Praktyka badawcza w perspektywie współczesnych studiów nad nauką*. Toruń, Polska: Wydawnictwo UMK.
- Bińczyk, E. (2010). Inwazja ANT na „rynek” polski. *Teksty Drugie*, 3, 329–337.
- Bińczyk, E. (2013). (Post)konstruktywizm na temat technonauki. *Avant*, 4(1), 54–75.
- Bińczyk, E., Derra, A. (2014). Studia nad nauką i technologią: Tradycje, usytuowanie oraz ilustracje. W: Bińczyk, E., Derra, A. (red.). *Studia nad nauką i technologią: Wybór tekstów* (s. 7–19). Toruń, Polska: Wydawnictwo UMK.
- Callon, M. (2014). Wprowadzenie do socjologii translacji: Udomowienie przegrzebków i rybacy z zatoki Saint-Brieuc. W: Bińczyk, E., Derra, A. (red.). *Studia nad nauką i technologią: Wybór tekstów*. Toruń, Polska: Wydawnictwo UMK, 289–330.
- Domańska, E. (2008). Badania postkolonialne. W: Gandhi, L. *Teoria postkolonialna*. Poznań, Polska: Wydawnictwo Poznańskie, 157–165.
- Ferenc, T. (2015). Palestyna, kraj który leży w Izraelu. *Władza Sądzenia*, 5, 127–140.

¹ Studia nad nauką i techniką (STS) studiować można m.in. na amerykańskim Uniwersytecie Stanforda (Stanford, The Program in Science, Technology, and Society) czy niemieckim Technical University of Munich (TUM, STS Program).

- Jarząbek, J. (2007). Żydowskie osadnictwo na Zachodnim Brzegu Jordanu. *Wschodnioznawstwo*, 1, 427–445.
- Kohavi, I., Nowiak, W. (2017). The impact of West Bank settlements on Israeli national security. *Przełąd Strategiczny*, 10, 157–171.
- Latour, B. (2010). *Splatając na nowo to, co społeczne: Wprowadzenie do teorii aktora-sieci*. Kraków, Polska: Universitas.
- Lisocka-Jaegermann, B. (2016). Geografia wobec krytycznej teorii społecznej: doświadczenia i perspektywy. Czy w Polsce potrzebujemy geografii krytycznej? *Podstawowe idee i koncepcje w geografii*, 9, 141–158.
- November, V., Camacho-Hübner, E., Latour, B. (2010). Wkraczając na terytorium ryzyka. Przestrzeń w erze nawigacji cyfrowej. *Kultura Popularna*, 3–4(29–30), 102–125.
- Painter, J. (2000). Critical human geography. W: J. R. Johnston et al. (red.), *Dictionary of human geography*, Oxford, UK: Blackwell, 126–128.
- Said, E. (1983). Travelling Theory. W: E. Said, *The World, the Text, and the Critic*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 226–247.
- Zajas, K. (2014). Polska postkolonialna przygoda. *Teksty Drugie*, 1, 215–227.

Strony internetowe

- TUM. *STS Program*. Pobrane 21.03.2019 z <https://www.tum.de/en/studies/degree-programs/detail/science-and-technology-studies-sts-master-of-arts-ma/>
- Stanford University. *The Program in Science, Technology, and Society*. Pobrane 21.03.2019 z <https://sts.stanford.edu/>

Social (and not only) Conditionings of Cartographic Practices

Abstract

The review concerns the book *Mapping Israel, Mapping Palestine. How Occupied Landscapes Shape Scientific Knowledge* written by the Dutch researcher Jess Bier. The author locates her activity as a part of science and technology studies (STS). This work is an extensive analysis of cartographic practices made during Israeli-Palestinian conflicts. Bier combines the STS approach (in particular the actor-network theory) with critical approaches (i.e. critical geography and postcolonial studies).

Keywords: actor-network theory; sociology of knowledge; sociology of science; science and technology studies; critical geography; postcolonial studies; maps; Israeli-Palestinian conflict.

Publikację sfinansowano ze środków Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego na działalność upowszechniającą naukę (DUN), działalność wydawnicza, nr umowy: 711/P-DUN/2019, okres realizacji: 2019–2020.